

Gulyás Gyula

AZ ÉN DUDAR(I)JAIM

*Pete György emlékezetére
(nem tudta, de tette)*

Vannak az ember életének emblemikus helyszínei, s ezek nem minden esetben azonosak a születési hellyel. Nálam sem. Így visszatekintve sokkal inkább ilyenek azok a helységek, tájegységek, ahol meghatározó kötődések, személyiségek, és általuk sorsok bíznak ránk. Ezen vallomásos települések stigmatizálták további életemet, s vissza-visszatérve az egykori tethelyekre sokkal intenzívebben élem meg a köznapinak tűnő változásokat is. Mert közöm van hozzájuk, kimondatlanul, letagadhatatlanul. Nemcsak az emlékek emlegetésével, hanem a múltba látás azon képességével, amit az ott élők testáltak ránk, s személyesen rám is. Mondanom sem kell, hogy ilyenné lett az évek múlásával ez a bakonyalji falu, s a mikéntek egy részével szeretnék itt némileg számot vetni.

Tavaly, 2012-ben a szegedi József Attila Tudományegyetem szociológia és pszichológia tanszéke ismét falukutatást szervezett a címben jelzett községben az egykor volt legendás, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának háromnegyed évszázaddal ezelőtti sereglésének emlékezetére. Nem igazán lehet tudni, hogy miért épp e távoli helységet találták a legalkalmasabbnak annakidején, de talán nem is ez az egyetlen a nem megmagyarázható a véletlenek közül.

Jómagam öcsémmel – kivel luminista tevékenységem túlnyomó részét folytattam – a később tragikus, soha fel nem tárt, meg sem írt végzetű Pete György kulturális titkártól kaptunk meghívást 1987-ben a fél centenáriumi évfordulóra, egyfajta szocio/dokumentáció leképzésére. Komolyan vettük, a lehetőségek és a technikai adottságok ellenében is – amennyire lehetett. Az eredeti elképzelésekhez, miszerint az egyetlen tiszai egyetemi városból hallgatókat hoznak Veszprém megyébe, csak annyit tettünk hozzá, hogy ha nem is tudjuk az egykor volt napnyugati kutatók utódait meghívni, legalább néhány utódállamból keressünk ilyen érdeklődésű, hadrafogható filmeseket, kutatókat. Így jöttek el a Kárpátaljáról, a Felvidékről és az akkori jugoszláviai Vajdaságból különböző tudósok, újságírók és filmesek, köztük egy szerb nemzetiségű és még egy lengyel is.

Lehet, hogy szakbarbárságnak tetszik, de meg kell említeni – kiváltképp a ma élőknek, hogy a mozgóképes technika egy úgynevezett U-matic rendszer volt, aholis a 10-12 kg-os kamerához köldökzsinóron egy legalább ilyen súlyú rögzítő-magnó csatlakozott. Ekként „megbilincselve” lett összekötve *pas de deux*-ként az operatőr a segédjével, így rögzítettünk több mint negyven órát a kb. 20 perces kazettákra a különböző csoportok tevékenységéről, beszámolóikról, vitákról stb. – ahogy zajlottak az események. Igazi regényes szerkezetű folyamat-követés volt, zömében szituációkat képeztünk le, de persze különböző interjúkat is készítettünk a hallgatókkal, a ház-kutatókkal, ahogy később a helybeliek identifikáltak mindannyiunkat. Közben velük is diskuráltunk, lassan ráébredtve őket is alapállásunkra, miszerint a kérdezz-felelek detektívesdíjéből lassan áttértünk a dialógusra, nem ritkán a visszakérdezésre is, amiből nem egyszer a legközvetlenebb rokonokat, barátokat is meglepő revelatív vallomások alakultak.

Nem volt semmiféle hipotézisünk, nem törekedtünk egy tervszerű, profi koncepció megvalósítására, mert sejtettük, hogy az élet elevensége, s intenzív megragadhatósága minden „előzékeny” felülír: és nem várt, nem kiszámítható invencióval mutat meg olyan helyzeteket, jellemeket, sorsokat és életmódokat, melyeket a karakterisztikus nonverbális kommunikáció hitelesít.

Külön fel kell idézni itt is, hogy ritka szerencsénkre, valódi „sztalkerként” vezetett, s igazított el a falu nem éppen könnyen áttekinthető szövetében, históriájában és köznapjaiban meghatározó szerepet betöltő személyiségek és családok, kis közösségek és még meglevő munkahelyek útvesztőjében Földesi László. Enmagát is érdekelte szülőföldjének meghatározó foglalat, s át is adott számos anyagot addigi gyűjteményéből. Nélküle nem igazán boldogultunk volna azóta sem, és lehetőségeinkhez képest többször is próbálkoztunk a fel nem használt, leforgatott anyagok megnyugtató lezárására. De talán mondanom se kell a közhelyt: nem volt szerencsénk érdekérvényesítésünkre.

Ráadásul órá különös szerep hárult – mint azt napjainkban közölte volt –, mert hogy megkereste az elhárítás civilruhás irodalomtörténésze, miszerint nekik feltűnt ez a szedett-vedett, többnyelvű s -hazájú filmes brancs. Nem tudom, mi született mindennek hozadékaként, de azt igen, hogy az ilyesfajta tevékenységről nekem halvány fogalmam, s ennek következtében félelmem sem volt, és Laci nagyon jól tette, hogy nem világosított fel. Ekként a magunk tudatlanságában kanalztuk ki az odúból a mézet, nem tudván a méhekről, akik nem is csíptek meg. De azért ez az aspektus is megér egy misét, a még korántsem fenyegető végső megvalósítás előtt.

Ennek a felvételsorozatnak lett látható, bemutatott része a Málénkij Robot c. kétrészes filmünk, melyet a kétezer-tizenkettes táborozás előestéjén meghívtak Szegedre, vele és általa mi magunk is némi áttekintést adhattunk az *egykor volt*-ról. Arról azért nem, hogy az összegyűlt anyag bármiféle standardizálására mindahány próbálkozásunkat hány kudarcos pályázat süket füleinek és csörlátóinak kel-

lett hathatósan elhárítania. De a dokumentumfilmeknek szerintem nem árt az idő, legalábbis helyesebb és perspektivikusabb megoldásnak tartom, ha megpróbálunk „ekét kalapálni a kardokból” és afféle muszáj-Herkulesként felhasználjuk ezt a jegelést, és a múlt időt, ezt a nehezen megragadható regényes folyamatot az egyik meghatározó szervezőeszköznek tekintjük. Vagyis: tekintenénk, ha hagynák...

Voltak azért más, konkrét okai is a folytatás elodázottságának, amit itt és most első esetben megpróbálok kellő higgadsággal közzétenni. Ugyanis ez a kétrészes opusunk a Filmszeglén földjára volt jelölve. Ám a zsűri egyik tagjaként Kornis Mihály a nyílt vitán antiszemitanak titulálta az egészet. A szakmából egyedül Zolnay Pál csodálkozott ezen, kiváltképp, amikor legvaskosabb érvét akként fogalmazta meg a jelzett zsűror, hogy ahol feltűnik Csoóri Sándor neve, ő tudja, honnan fúj a szél. Nem zavarta a tény, hogy a jelzett író-költő fiának, a legendás kis Csoórinak a neve van feltüntetve a vége főcímében, mint a Muzsikás együttes felhasznált rabnótájának előadója. Számos leágazása volt a történetnek, mindenesetre nem úsztuk meg szárazon, s talán egy nagyobb botrány jobban helyre tette volna az „érveket” – a szakma csendben elviselte. Igaz, később mégiscsak megkaptuk a kritikusok díját ugyanerre a munkánkra, és Kornis is bocsánatot kért egy buszmegállóban, – de ami megtörtént, felejtethetlen.

S azóta? Azóta folyton-folyvást bizón kell reménykedni, hogy hátha egyszer mégiscsak bejön a támogatás arra, amit már nem tudunk saját zsebből megfinanszírozni: az utómunkálatokra, a vágóra, a stúdióra stb. és akkor...

Akkor jött ez a tavalyi lehetőség, egy ismételt „örök visszatérésre”!

Igaz közben is vissza-visszatértünk/tértem, részben az említett film munkálataival, bemutatásával, másrészt az időközben realizálódott, s részemről két évtizedet átívelő, miskolci antropológusokkal is megtett dudari terepmunkára, melyről majd máskor, máshol vallok.

Ez a rövid év végi otlét 2012-ben nem várt indíttatást adott nekem egy új keretben történő „szembesítésre” – netán magára a befejezhetőségre is. Mindenekelőtt azért, mert bebizonyosodott, hogy vannak, akiket tényleg érdekel ez a narratíva, annak sokoldalú megközelítése. És önkéntelenül is erőt és biztatást adnak az eddig felvettek újraértelmezésére, reanimálására. Ami már csak azzal is megtörténik, hogy valamiképpen átnézem a korábbi forgatásokat. Mert mondanom sem kell, a fejlődés kinyírta az emlegetett U-matic rendszert, s ennek folyományaként a felvételek javát sohasem láthattuk. Ez bizony egyfajta időutazás lesz, egykori enmagunk, vágyaink, s tetteink konkrét szembesítésére – mindazok megidézésével, kik már régóta eltávoztak, s nem szembesülhetnek egykori önmagukkal, nézeteikkel, érvrendszerükkel, s kiváltképp falubeli élet- és sorstársaikkal. Akiknek a maguk módján szintén nem lehet közömbös ez a nem mindennapi, ritkán meg- és átélhető találka.

Mindezek vértetében örömmel vártam a legutóbbi kutatás eredményeit, s titkon reméltem: lesz, akit megérint e dudari lehetőség szelleme, netán egy szak-

dolgozatnyit is rászán mindezekre. Nem is csalódtam: már az otlétkor azt érzékelttem, hogy senki sem vette félvállról, kötelező feladatként a lehetőséget, s nota bene voltak, akik mélyebb és távlatosabb perspektívát is láttak az *egyszer volt*-nál. Természetesen a filmnek, ami majd kikerekedik a dudari forgatások záróköveként, nem feladata a tudományos értekezés, s kiváltképp annak minősítése bármi módon: de az igen, hogy érzékeltessük a rászántságot, azt a fajta érdeklődést, amit itt a helybeliek is észrevesznek, lereagálnak és díjaznak, hogy ti. valakinek fontos lett az ő véleményük, valaki nemcsak kikérdezi őket, de visszatér, figyelmesen időt szán sorsának számvetésére, a *hogyan volt* mellett, a *hogyan tovább* kilátásaira és kilátástalanságára is. Ez bizony ritka madár – anélkül, hogy definiálnának, ragoznának és értékelnének, az „adatszolgáltató”-ból emberarcú személyiség formálódik, széles skálán interpretálva a drámai és kiszámíthatatlan fordulatoktól, az ironikus felhangú visszatekintésen át a változásában történő történelmet.

Én megélhettem ezt Dudaron (is) – igaz, nem várt fordulatokkal. A felvételek során talákoztam olyan hallgatóval is, aki – előtte, utána, nemegyszer közben is – értésemre adta, hogy ő maga nem óhajt megjelenni a képeken. Elég elképesztőnek tartom: mintha egy sebész, vagy nőgyógyász nem lenne hajlandó levetkőzni a kollégáinak, miközben en maga ezerszámra vetköztetett! Ez arra a fancsali, filmes-televíziós szokásra emlékeztet, hogy látszólag mintha ott se lenne egy három-négy, korábban hat-nyolcfős stáb, csak az alanyt látjuk feszengeni, a partnerség sokat emlegetett toleranciája el lett rejtve, többnyire le lett tagadva. Na de ez csak egy mellékszál, és a standardizáltság sok minden alakulhat egy korrektebb, vallomások-sabb, önmagunkat is vállaló formátum szerint.

Végezetül még egy vallomást engedelmük nélkül is idéznék, mert nem várt emblematicussága messze meghatározta ennek a legutóbbi szegedi visszatérésnek a szellemiségét. Azt az estét emlegetem, amiért önmagában is érdemes volt ott lennem, amikor is a Faluházban összejöttek a kutatók és a kutattottak, pontosabban zömiben a helybeli dalosok. Velük együtt szembesülhettünk mindahányan a nyitányként létrehozott legelső dudari táborozás céljainak egyik revelatív megvalósulásával, Veress Sándor ottani gyűjtésével, melyből később mestere, Bartók is átvett nagyhírű munkájába, a Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteményébe. Nos ez a nem várt esemény Lencsés Gyula tanár úr jóvoltából és celebrálásával akként valósult meg a maga holisztikus szellemében, hogy nemcsak ismertette tárgyát, a jelzett zeneszerző életét, munkásságát, s szemléltette képek projektálásával és a 75 éves hangfelvételekkel, hanem egyszer csak odaült a helybeli pianínó-adottsághoz, mely tárgy létében feltehetőleg először szolgáltatva a helybeli muzsikát. Több mint meghatározó volt – nem hiszem, hogy pontosan fel tudom eleveníteni. Az is felillant bennem, hogy vajh’ az én hőseim, Marhoffer János, a Kovács testvérek, s kiváltképp a legendás túlélő, kolimai szakács: Jakab Gyula (kinek teljes élete, annak módja/sorsa azóta is játékfilmért kiált!) mit szólnak volna, ha megérik?!

Nincsenek illúzióim, nem voltak nagy zenebarátok, vagy jól titkolták, netán ténylegesen sem volt fülük az efféle helybeli értékek felismeréséhez. Ehhez kellett a lánnglelkű Tomori Viola megmagyarázhatatlan választása, ezzel indult el az a lava, ami a pianó hangjain keresztül most visszacsatolódott. Kitalálni se lehetne ilyen szituációt, ez ténylegesen az élet ajándéka volt, mely keretezi az egész dudari vállalkozást! Örültem, hogy megélhettem sokadmagammal és remélem, hogy rögzíthettem is felidézhetően mindennek a mámorító szellemét.

De mindez megkoronáztatott azzal a személyes diskurzussal, melynek során hiszem, hogy Gyula nemcsak formailag lett druzámmá. Felismerve az ügy fontosságát lépéseket tett azért, hogy a háború előtti angol és német társadalomtudósok soha eddig igazán nem kutatott dudari hagyatékát megismerhessük. Ennek fényében olyan merőben új megvilágításba kerülhet az egykori falukutatás, ami messze túlnő hazánk egykor volt horizontján, s a korabeli Európa aspektusából teszi értelmezhetővé az itt látottakat, tapasztaltakat, rögzítetteket is. Ha ez sikerül, az mindenképpen jelentős hozadék lenne a 2012-es dudari együttlétnek.

Merem remélni, hogy a hosszú időt átfogó, sok eltávozott dudarit méltón megörökítő, s megszólaltató dudari film-maraton is lassan befordulhat a cél-egyenesbe, s értelmeződik az idő távlatában a tavaly megélt, feltárt és megértett tapasztalatokkal, s többszörös reflexiókkal is. Ebben bízom – és aki hallja, adja át. Hátha akad egy...